

Україна починається там, де звучить українська мова

«Слуги» заготовили черговий наступ на державну мову, а «вороженьки» заявили про «гуманітарний геноцид»

» стор.6—7

Така різна совість нації

У чому відмінність національних ідей Пушкіна і Шевченка

» стор. 11

Королівські капелюшки

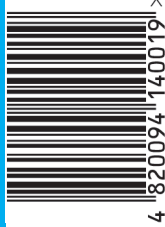
З благородною метою виготовили колекцію майстерних копій головних уборів англійської королеви Єлизавети

» стор.3

Україна молода

Вівторок, 26 січня 2021 року

№5 (5737)

Учораšní курси
НБУ:
1 \$ = 28,164 грн
1 € = 34,252 грн
1 руб. = 0,375 грн

Нова ЗЕ-забава:

референдум або ігри в народовладдя

» стор. 4

Ми не вибираємо — нас вибирають...
Малюнок з сайта dniprograd.org.

■ ЯК ЦЕ БУЛО

Дослідниця Тіна Пересунько:
за кордоном перетворила

Валентина САМЧЕНКО

«Щедрик, щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка...» — знайомі чи не кожному слова української народної пісні з філігранною музикою композитора Миколи Леонтовича, якого у батьківській хаті на Вінниччині 23 січня 1921 року підступно і зухвало смертельно поранив чекіст. Незважаючи на лихоліття в Україні і поразку у справі відвойовування державності 100 років тому, український «Щедрик» долетів до багатьох країн і донині є візитівкою уже незалежної країни.

Про культурну дипломатію Симона Петлюри та важливість використання цього досвіду на сучасному етапі, творчість достойників української історії Миколи Леонтовича та Олександра Кошиця, необхідність створення в Києві музейно-просвітницького центру «Щедрика» та відзначення 100-ліття його першого виконання у США — ми говоримо з дослідницею Тіною Пересунько у рамках проєкту «Україна молода: 30-й рік Незалежності».

Наша зброя проти гібридної війни з Росією

■ **Тіно, написана вами «Культурна дипломатія Симона Петлюри: «Щедрик» проти «руського мира». Місія капели Олександра Кошиця (1919—1924)» заслужено здобула перемогу XXI Всеукраїнського рейтингу «Книжка року-2019» в номінації «Минувшина: популярні видання/історична белетристика». Оскільки і через 100 років маємо загрозу від «руського мира» державі України, ваше дослідження мало би стати основою лекцій для управлінців і дипломатів. Знаєте про такі випадки?**

— Цю книгу я справді писала з огляду на потреби галузі культурної дипломатії, що активно формується в Україні останні кілька років на державному та експертному рівнях. Галузі, яка вийшла на порядок денний саме через російську гібридну агресію.

Упродовж 2014—2016 років в українських медіа почали з'являтися численні інтерв'ю та публікації очільників профільних міністерств (МЗС і Мінкульту) з тезами про те, що «культурна дипломатія» — це наша зброя проти гібридної війни з Росією. У Києві за ініціативи МЗС і Київського офісу Інституту Кеннана починаючи з 2015-го проходили Форуми культурної дипломатії, де на запрошення їх кураторки Катерини Смаглій я виступала з доповідями на тему культурної дипломатії доби Української Народної Республіки. Також, коли керувала відділом культурної дипломатії при МЗС Ольга Жук, мене запросили виступити з лекцією про гастролі Української республіканської капели під час наради послів МЗС (це було ще 2016 року).

Тому не випадково ще перша редакція книги, яка вийшла наприкінці 2018 року під назвою «Світовий тріумф Щедрика — 100 років культурної дипломатії України», була презентована саме в Дипломатичній академії при МЗС України. Разом з однойменною мандрівною виставкою її було виготовлено за підтримки Українського центру культурних досліджень та фінансового сприяння Українського культурного фонду. 200 примірників передано апарату МЗС для розсилки дипломатичними установами України за кордоном.

Утім, чи були і наскільки ефективно ці видання використані дипломатами й управлінцями, я не маю інформації.

Щодо другої редакції книги, про яку ви запитуете і яка акцентовано розповідає про застосування Директорією УНР музичної дипломатії як інструменту розбудови української суб'єктності і протистояння російській пропаганді, — інтересу з боку управлінців я не спостерігаю. Мені не відомі випадки посилання чи цитування тих кейсів і документів, які я подаю в дослідженні, і я не маю свідчень використання цих матеріалів управлінцями в якості «історичної методички», хоч саме такою вона і задумувалася.

■ **Як саме концерти капели УНР впливали на сприйняття України за кордоном? Особливі випадки були у Празі та Парижі.**

— Прем'єри «Щедрика» в Європі й загалом концерти Української республіканської капели змінювали негативні упередження до України з боку іноземців.

У Празі, де хор спершу арештували за сепаратизм «русофільські чехи», після українських концертів у пресі з'явилися численні рецензії з визнанням права України на самостійність і покаяннями на кшталт «ми їх тяжко кривдили, коли з'єднували в одне ціле з народом російським» (з відгуку професора Празької консерваторії Ярослава Кржічки).

Недаремно потім Симон Петлюра писав у листі до голови української дипломатії у Парижі Михайла Тишкевича: «Подбайте про те, щоб Українська республіканська капела приїхала до Парижа. В Чехії ця капела творила фурор і багатьох москвофілів перетворила на українців».

Також у Франції, куди насамперед були відряджені українські співаки (у Парижі тривала мирна конференція, де вирішувалося питання української незалежності), знайдемо не одне свідчення перетворення русофілів на українофілів. Після українських прем'єр професура Сорбонни у Парижі та в інших містах Франції публікувала у пресі свідчення про право українців на незалежність.

Донька французького прем'єр-міністра Жоржа Клемансо (Тереза Юнк-Клемансо) так закохалася в український спів, що ледь не переконала батька, який вирішував тоді долю України на Паризькій мирній конференції, прийти на українські концерти. Якби це відбулося, хто знає, чи не змінилась би доля України.

Виступи відбулись у 17 країнах світу

■ **Концерти капели УНР спонукали до дій навіть королеву?**

— У Бельгії противник незалежності України, міністр закордонних справ Поль Гіманс, був присутній на українському концерті і слідом за королевою Бельгії Єлизаветою, яка висловила підтримку українському народу, мусив підписатися у «Золотій книзі» хору, засвідчивши тим самим підтримку України, нехай хоч у такий неофіційний спосіб.

Зрештою, це була культурна дипломатія, не офіційна. Ми не могли напряму вплинути на визнання нашої незалежності. Але за 5 років світових гастролей десятки і сотні тисяч людей по всьому світу пізнали і полюбили Україну.

Виступи тоді відбулись у 17 країнах світу (Чехословаччина, Австрія, Швейцарія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Іспанія, США, Мексика, Канада, Аргентина, Бразилія, Уругвай, Куба). Чи не в кожній країні є виразні свідчення зміни ставлення до України в сторону підтримки нашої незалежності, що тоді йшло урозріз із загальною політичною течією підтримки Європою і США ідеї «великої і неподільної Росії». І тому приклад музичної дипломатії УНР є цінним історичним уроком для сьогоденної України.

■ **Головний отаман української армії Симон Петлюра — до того арт-критик, театральний рецензент, чиї тексти публікували газети, — виступами капели вирішив переконувати інші країни, що УНР є окремою державою, яка не «за», а «проти» більшовиків. Однак не можна було уникнути зв'язу асоціацій із Російською імперією, оскільки Україна зникла з карти світу ще за Катерини II. Про**

Чому через 100 років актуальна культурна дипломатія Симона Петлюри та чим унікальні концерти капели Олександра Кошиця, які зачарували світ «Щедриком» Миколи Леонтовича

Раритетна платівка — трохи не 100-літній перший у США запис хору Олександра Кошиця.

яке число таких ситуацій є згадки?

— Власне, таких асоціацій (України з Росією) ми не знаходимо в історії турне українського хору. Про це ж і йшлося — концерти дуже виразно демонстрували, що перед публікою — представники української нації і новоствореної в Європі держави — Української Народної Республіки. Це подавалося крутом — в афішах, розмальованих у жовто-блакитні кольори з тризубом, у текстах українських пісень, що містили неодноразові згадки про українську ідентичність (навіть в назвах — «Гей, я козак з України», «Ще не вмерла Україна»), у виступах і промовах керівника колективу і диригента Олександра Кошиця під час концертів.

Асоціації з колишньою Російською імперією якщо і виринали, то зазвичай у вигідному для українців ключі. Приміром, рецензенти дуже звертали увагу на українських басів. Писали, що таких глибоких басів-профундо вони ще не зустрічали в Європі. Так, зазначалось неодноразово у відгуках західної преси, раніше вони чули щось подібне від російських хорів (посилалася часто на Капелу Дмитра Славянського, яка гастролювала Європою наприкінці XIX і на початку XX століть). Утім «українські баси» — писали в Лондоні, Відні, Парижі, тощо — це рівень, вищий за росіян.

Скажімо, лондонська газета The Manchester Guardian після двох прем'єр українського хору в Королівському театрі (3, 6 лютого 1920 року) писала: «Головна прикмета Української капели, що дала вчора свій другий концерт — це виняткова якість її басів. Росіяни безумовно були довгий час відомими у цьому напрямку... Українська капела показує тут рівень без порівняння крапий, ніж хори російської опери».

Писала західна преса і про загальну відмінність українського мистецтва від росій-

ського. У музиці, у техніці, в ментальності, зазначали музичні рецензенти, українці відрізняються від росіян. Ті меланхолійні, песимістичні. Українці ж — веселі, життєствердні, оптимістичні.

Наприклад, як у цій рецензії з Відня: «Темному, богопідданому смуткові росіян давно протиставляє українське мистецтво веселість, оптимізм, повноту свободоловної мрійливості» (Neue frei press, 26 липня 1919 року).

Або читаємо відгук із Берліна: «Характер українських пісень відрізняється від російських. Українець також вживає багато мінору, але тут немає фатального песимізму росіян. Українець бадьорий, повний рішучості, оптимізму. Тож бачимо, як народ, що відчуває в собі силу, рветься на волю й пісню бореться за власне існування. Якби пісня була державою, то Україна ще вчора посіла би перше місце у світі» (Berliner Zeitung am Mittag, 29 квітня 1920 року).

■ **Росія і 100 років тому, маючи за плечима кількесот літ поневолення України, не могла не протидіяти успіхам культурницької політики УНР і власне концертів.**

— Бачачи успіх українського хору, російська еміграція неодноразово намагалась зривати українські концерти. Олександр Кошиць дає свідчення, як на власні очі бачив українські афіші, розклеєні на вулицях Швейцарії, розписані російською лайкою «по-матері».

У Парижі, знаємо, українську прем'єру планували зірвати місцеві денікінці. Під час концерту в столичному театрі Гаво (6 листопада 1919 року) вони планували (під час виконання Українського Гімну) підбурити аудиторію до бойкотування «українських сепаратистів», зрадників «єдиної Росії», союзників Франції. Втім, як відомо з різних документів, французька поліція попередила конфлікт.

■ ЯК ЦЕ БУЛО

Капела УНР багатьох москвофілів на українців

Капела Олександра Кошиця в Іспанії, січень 1921 року.

Останню квоту держфінансування отримали у січні 1921-го

■ У 1922 році Українська республіканська капела потрапила у США.

— Тільки з переїздом хору до США у 1922 році, коли співаки залишилися без підтримки держави (бо Україна вже була окупована росіянами й поляками), українських співаків почали плутати з росіянами. З подачі їхнього імпресаріо Макса Рабінова до хору було прилучено дві російські співачки. Хоча одна з них — Ніна Кошиць, двоюрідна племінниця Кошиця, була насправді українкою. Втім із подачі імпресаріо Рабінова вона позиціонувалась у США як російська оперна співачка.

Через такий протекторат американського імпресаріо (ось що значить презентація української культури в світі без державної підтримки) в американській пресі неодноразово зустрічаємо, як українців називали росіянами. Як ось у цій рецензії з Чикаго: «Звісно, ці росіяни відомі своїми глибокими басами, і український хор має цю справжню якість» (The Chicago Evening Post, 31 жовтня 1922 року). Або в канадійській: «Минулого вечора в Massey Hall співала Україна або, як іноді її називають, — Мала Росія» (The Toronto Daily Star, 16 листопада 1923 року).

Утім співаки не були до цього байдужі. У щоденнику диригент Кошиць нарікав: «Хвалить хвалили, а потім пишуть, що Український хор співав російські пісні з Волги». Протестували й публічно. Є інтерв'ю, де хористи заперечували американській пресі: «Ваші газети називають нас росіянами, але вони помиляються... Ми українці, хоча Совети й урядують в нашій країні» (The Dallas Morning News, 4 грудня 1922 року).

Зрештою, і в США багато музичних критиків звертали увагу на відмінність української культури від російської. Як, приміром, тут: «У всьому цьому чувається окремих національних дух, який не має нічого спільного з так званою «російською музикою» (The Michigan Daily Ann Arbor, 14 лютого 1923 року).

■ Після завершення Першої світової війни Паризька мирна конференція, яка розпочалася 18 січня 1919 року, так і не визнала УНР. Для капелян було би рівноцінно самогубству повертатися із-за кордону додому. На скільки важливою була діяльність хору Кошиця опісля?

— Після окупації України советською Росією і Польщею невелика частина хористів повернулася на Закарпаття, що відійшло тоді до складу Чехословаччини. Створили хорове товариство «Кобзар» і продовжили підтримку української ідеї на цих теренах.

Решта співаків разом з Олександром

Кошицем, отримавши останню квоту державного фінансування у січні 1921 року, назавжди виїхала за кордон. Відбулись повторні концерти у Франції, Іспанії, Бельгії, Німеччині. А вже у вересні 1922 року, як уже зазначили, хор переїхав на гастролі до США.

До травня 1924 року українці виступили ще у сімох країнах Північної й Південної Америки, продовжуючи нести українське ім'я у світі. Аж до 1924 року читаємо відгуки у світовій пресі про українську музичну культуру, про душу українського народу, про Україну, яка змагається за незалежність.

Тоді як політичний світ відмовився визнавати Україну, культурний світ підтримував прагнення українців до свободи. Так, відомий бразильський діяч, президент Бразильської академії літератури Енріке Коелью Нетто писав після українських прем'єр у Ріо-де-Жанейро: «Співай же, чаруюча Україно, співай, щобетущко! Розсипай по світу пісні синів твоїх — прийде час, коли настане весна, якої ти так чекаєш!» (Journal do Brasil, 23 вересня 1923 року).

Після завершення турне більшість хористів осіли в США, частина лишилася в Європі. Там українці продовжили музичну діяльність. Багато хто створював нові хори, які продовжували говорити світові про Україну.

■ До речі, були спроби відрядити у світове турне з дипломатично-культурницькою місією на конкурсі обраний український хор через 100 років; навіть відбувся перший і, на жаль, єдиний виступ «Української республіканської капели NOW Кредо» у Празі у травні 2019-го, хоча планувалися виступи в 11 країнах. Напевно тому, що змінилася влада. Чи ви особисто, активно просуваючи тему, відчували за останні роки інше ставлення до неї офіційних структур?

— Напевно, такі генії, як Кошиць чи Леонтович, і такі політичні лідери, як Петлюра, не часто народжуються. Сьогодні ми діємо в нових умовах, маємо нові технологічні можливості. Але проблеми залишилися ті самі. Пізнаваність України у світі. Гучність нашого голосу на міжнародній арені. Історія гастролей капели УНР показує, що культура є колосальним звукопідсилювачем України як держави.

Сьогодні це розуміння збільшується. Створено Український інститут, підтримуються програми культурної дипломатії Українським культурним фондом. Увага до культури як інструмента «м'якої сили» України є. Питання лише у грамотному позиціонуванні проекту. Чи мусимо повторювати формально це турне таким хором проектом? І чи досягне сучасний ук-

Тіна Пересунько у Шевченковому на Черкащині.

раїнський хор тієї ж оригінальності і переконливості, як хор Кошиця 100 років тому?

Тоді це було явище мистецтва світового масштабу. Маємо думати, чим можемо вразити культурний світ сьогодні — не менше, аніж Українська республіканська капела 100 років тому. Не має бути пониження української планки.

Сподівання представити виставку в Нью-Йорку

■ Після презентації в останні дні 2020-го у Кам'янці-Подільському платівки з першим записом у США «Щедрика» 1922 року на такому ж давньому грамофоні, а загалом чергової інформаційної виставки, — ви напівжартома прокоментували: «Готуємо раритети для виставки у Нью-Йорку на 2022 рік». Що потрібно, щоб це сталося?

— Справді, наприкінці 2022 року відзначатимемо 100-річчя американської прем'єри «Щедрика». Концерт, на якому вперше на американському континенті прозвучала відома сьогодні в усьому світі колядка Леонтовича, відбувся 5 жовтня 1922-го в Карнегі-Холі.

Підкреслюю — саме 1922-го, а не 1921 року, як подається часто українськими журналістами. Помилкова дата, колісь неправильно вказана, на жаль, помилково тиражується рік у рік. 5 жовтня 1921 року Олександр Кошиць не міг бути у Нью-Йорку з прем'єрою «Щедрика», бо саме в цей час він ходив по українських таборах у Польщі в пошуку хористів «на Америку».

Щодо самого ювілею і планів на цю дату. Дійсно, вже ведеться попередня підготовка до організації ювілейного концерту в грудні 2022 року, були навіть проведені попередні перемовини з дирекцією Карнегі-Холу. Ініціаторкою та ідейницею такого концерту була світлої пам'яті колишня директорка Програми імені Фулбрайта в Україні Марта Коломієць. На жаль, її передчасний відхід у засвіти призупинив багато проектів, які вона запалила.

Завдяки підтримці Марти Коломієць у жовтні 2019 року Програма імені Фулбрайта організувала ювілейний концерт до 100-річчя культурної дипломатії України в Національній філармонії у Києві. Було запрошено посольство США в Україні, українських урядовців, культурних діячів, громадськість. Звучали пісні з репертуару Української республіканської капели, у тому числі різні кавери «Щедрика», українська колискова «Ой ходить сон», що також стала відома в США (здаймо джазовий хіт Summertime) завдяки прем'єрам хору Кошиця.

Після того концерту у філармонії було вирішено готуватися до концерту в Карнегі-Холі. Ідею підхопила відома українська організація у Нью-Йорку Razom, яка

займається просуванням України та української культури в США. На початку січня уже нинішнього року активісти організації влаштували концерт колядок у Нью-Йорку, на якому було публічно оголошено про збір коштів на організацію концерту до 100-річчя американської прем'єри «Щедрика» у Карнегі-Холі. Робота ведеться.

■ Яка програма-мінімум майбутніх напрацювань у США?

— Я працюю над створенням документальної бази для цих святкувань. Готую книжку про американські гастролі хору. Для цього маю вирушити невдовзі на дослідницький візит до США. Планую попрацювати в архівах УВАН (Українська вільна академія наук), де зберігаються деякі фонди співаків хору Олександра Кошиця, Публічної бібліотеки Нью-Йорка, де сподіваюся знайти колекцію невідомих досі американських рецензій на українські концерти і прем'єри «Щедрика» в США. Планую також опрацювати архів Макса Рабінова, американського імпресаріо хору Олександра Кошиця, де можуть бути цінні документи, записи пісень тощо.

Усе це збиратиму для створення майбутньої виставки до 100-річчя американської прем'єри «Щедрика». Її сподіваюся представити у 2022 році у Нью-Йорку. Найкраща локація для такої експозиції — Український музей, найповажніша українська музейна установа в США, де свого часу виставляв свої роботи Енді Воргол.

Власне, там маємо намір показати і найпершу американську платівку із записом «Щедрика», представлену нещодавно у Кам'янці-Подільському. Відомо зі спогадів Олександра Кошиця, що цей запис було зроблено наприкінці вересня 1922 року, фактично за тиждень до прем'єри у Карнегі-Холі.

Цю платівку разом з раритетним (теж 1922 року виробництва) американським патефоном придбав для України кам'янчанин Анатолій Паладійчук. Він збирає цілу колекцію платівок Carol of the Bells і «Щедрика».

2022 року, через сто років після тих знаменних подій, плануємо провести виставку з цих цінних раритетів у Нью-Йорку, організувати ювілейний концерт у Карнегі-Холі. Цим прагнемо відтворити атмосферу сторічної давнини, коли Україна змагалась за незалежність, прагнула заявити про себе в світі пісню, ініціювавши такий унікальний проєкт музичної і культурної дипломатії, як світові гастролі хору під проводом Олександра Кошиця. Хочемо відкрити американській громадськості українське коріння Carol of the Bells, а українцям — більше розповісти про американські пригоди «Щедрика».

Закінчення в наступному номері «УМ»